

‘Geweldige, gedreven wind, die

Een onstuimige wind of een zachte bries?

Op het pinksterfeest past Lied 679, ‘Geweldige, gedreven wind’, als vanzelf in de liturgie bij Handelingen 2. Deze lezing staat zowel in het gemeenschappelijk leesrooster als in het luthers leesrooster voor die dag op de rol. Jaco van Leeuwen, als cantor-organist verbonden aan de Oude Jeroenskerk te Noordwijk, ontving de opdracht om voor dit nummer een bewerking over dit lied te schrijven. Samen met een portret van Van Leeuwen completeert dit het vertrouwde drieluik liedbespreking-muziekbijlage-portret.

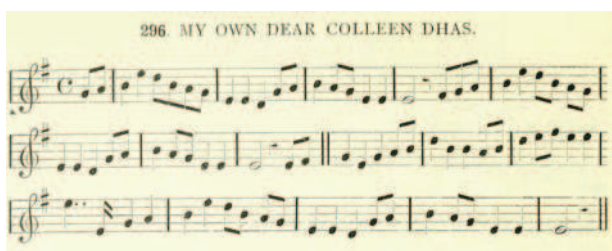
Liedboek – Zingen en bidden in huis en kerk (2013) kent vanaf Lied 668 de rubriek ‘Pinksteren’, een verzameling van 35 liederen. Theoloog, priester en bijbeldeskundige Tom Naastepad (1921-1996)¹ dichtte ‘Geweldige gedreven wind’. Het is een tekst die, met een andere melodie, ook in het *Liedboek voor de kerken* (1973) te vinden is. In de liedbundel *Het lied op onze lippen*² is het complete liedoeuvre van Naastepad opgenomen, waarbij er bij verschillende liedteksten meerdere melodieën zijn genoteerd. Voor deze liedbespreking maak ik gebruik van laatstgenoemde bundel, waar onder Lied 130 drie melodieën bij deze tekst te vinden zijn.

De tekst

In het *Compendium*³ schreef Naastepad zelf een toelichting bij zijn liedtekst. Daaruit citeer ik:

De eerste regel van dit lied, dat ik in 1964 geschreven heb voor mijn vrienden in Vlaanderen, is woordelijk overgenomen uit de Statenvertaling van Handelingen 2: 2, ‘En er geschiedde haastig uit de hemel een geluid als van een geweldige gedreven wind en vervulde heel het huis waar zij zaten’; (...) deze eerste regel bevat in kiem al de verdere regels van dit lied; ik heb echter deze woorden uit het verhaal óver de Geest neergezet als een aanroeping tót de Geest. Het is een ‘gedreven’ wind. Hij, de Geest, is zelf een gedrevene. Hij wordt zelf gestuwd.

Op de website *Liedboekcompendium.nl* is de gehele toelichting uit het *Compendium* uit 1978 nog letterlijk te lezen, tot dat er een definitieve toelichting beschikbaar is.

Wanneer ik de bijbeltekst lees, gevolgd door Naastepads opmerking dat de Geest zelf een gedrevene is, een gedreven wind, dan blijven de woorden ‘haastig’ en ‘gedreven’ bij mij haken. De titel boven Naastepads liedtekst in de liedbundel *Het lied op onze lippen* luidt ‘Aan de stormwind’. Bij de toelichting in dat liedboek valt te lezen:

Eerste vermelding in de maandbrief van 19 mei 1964, waarin Naastepad dit lied als volgt aankondigt: ‘Zelf hoop ik nog een stormachtig Pinksterlied aan te bieden voor na de toespraak’.⁴

Tenslotte staat in deze toelichting ook de notitie dat dit lied als contrafact bij de melodie ‘Wicklow’ is geschreven.

De melodieën

Zoals gezegd zijn er bij deze tekst drie melodieën gecomponeerd die heel verschillend zijn van stijl en karakter.

Melodie A is ontleend aan ‘My own dear Colleen Dhas’, een oude Ierse volksmelodie die voor het eerst werd gepubliceerd in ‘Old Irish folk music and songs’ (zie afbeelding links). Deze melodie maakte onderdeel uit van 842 ‘Irish

130 Aan de stormwind

A wijze: Wicklow Oude Ierse melodie

1. Ge - wel - di - ge, ge - dre - ven wind,
die valt met groot ge - druis,
die rukt aan mu - ren, dak en bint,
gij vult dit huis.

B Ignace de Sutter 1964

1. Ge - wel - di - ge, ge - dre - ven wind,
die valt met groot ge - druis,
die rukt aan mu - ren, dak en bint,
gij vult dit huis.

C Adriaan Cornelis Schuurman 1973

1. Ge - wel - di - ge, ge - dre - ven wind,

valt met groot gedruis'

Airs and Songs', die tot dan toe nog niet waren gepubliceerd. Deze verzameling verscheen in 1909 dankzij het werk van de Ierse historicus, schrijver en muziekverzamelaar Patrick Weston Joyce (1827-1914). Hij gaf de verzameling uit namens de *Royal Society of Antiquaries of Ireland*, waarvan hij vanaf 1906 voor een periode van twee jaar president was.

Ralph Vaughan Williams (1872-1958) bewerkte deze volksmelodie tot de versie die melodie A weergeeft. Vaughan Williams noteerde sinds 1904 volksliedjes die hij optekende uit de mond van de plattelandsbevolking.⁵ Die behoefte was ontstaan vanwege de belangstelling voor dat volkslied en voor het vastleggen daarvan in opdracht van de *English Folksong Society* (opgericht in 1898). Wat ook heeft meegespeeld is Vaughan Williams' betrokkenheid bij de totstandkoming van *The English Hymnal*, die in 1906 voor het eerst werd gepubliceerd. Hij plaatste vele teksten op oude Engelse volks-

die valt met groot ge - druis,
die rukt aan mu - ren, dak en bint,
gij vult dit huis.

- 2 Uw overdaad van adem stuwt het water voort met macht, wat God wil bouwen wordt opnieuw tot stand gebracht.
- 3 Wat God wil bouwen is gezaaid en door de dood gegaan en dat zal kiemen waar Gij waait, als levend graan.
- 4 Geweldige, Gij vult dit huis en slaat de tongen los, Gij maakt ons vurig dat het bruist als jonge most.
- 5 Gedrevene, uw teugel breekt geliefde banden stuk en al wat onontbeerlijk leek wordt ons ontruk.
- 6 Wie zal verduren wat U drijft en wie begeert uw lust: Gij wakkert aan en gaat te lijf en kent geen rust.
- 7 Gij, die niet te bedaren zijt, laat ons toch tot de oogst, o storm van vuur en tederheid niet ongetroost!

liedjes. Hierdoor ontstonden 'nieuwe oude' melodieën. De melodieën vernoemde hij naar de plaats waar hij ze voor het eerst gehoord had. Die vernoeming was op zichzelf niet nieuw, want het was reeds Thomas Este (ca. 1540-1609) die melodieën de naam gaf van steden en dorpen in Brittannië. Een nieuwe uitgave van *The English Hymnal* verscheen in 1933. Vanaf dat moment verscheen deze

traditioneel Ierse melodie, vernoemd naar de stad Wicklow⁶, als tekstdrager bij een pinksterlied.

Naastepad schreef in het *Compendium* als laatste regels de toelichting:

De eerste eigen melodie ervoor maakte Ignace de Sutter, waarbij hij voor de eerste regel de zangwijs overnam van de sequens 'Veni Sancte Spiritus'.

Hierbij doelt Naastepad op melodie B. Behalve dat De Sutter (1911-1988) alleen de eerste regel van de sequens (zie Lied 669) overnam, is in de aanvang van de derde melodieregels ook het begin van het vervolg van die sequens te zien (zie de tekstregel 'Kom o Trooster, heilige Geest').

Melodie B komt mijn inziens meer in de buurt van dat door Naastepad genoemde stormachtige pinksterlied. Dat zit hem vooral in de derde melodieregels, waarin De Sutter vanaf de dominant (wat vanuit de tweede regel een spannende opening is) naar de toonhoogte van de melodie gaat zonder gebruik te maken van halve toonafstanden. Dat maakt het een melodisch krachtige regels. Die derde regels eindigt op de subdominant waarna de vierde regels als het ware in een drieklankbreking eindigt.

Deze derde en krachtige melodieregels draagt de tekst: 'die rukt aan muren' (strofe 1), 'Gij maakt ons vurig' (strofe 4), 'Gij wakkert aan' (strofe 6) en 'o storm van vuur' (strofe 7).

Melodie C werd gecomponeerd door Adriaan Cornelis Schuurman (1904-1998), speciaal voor het *Liedboek voor de kerken*. Daarover schreef Schuurman in het *Compendium*:

Bij dit pinksterlied (...) heb ik een vierregelige dorische melodie gemaakt. Daarbij is de geweldige spanning van de Geest-kracht tot uitdrukking gebracht met de hoge es in de tweede regels. (...) De strofevorm is intrigerend, omdat de regels respectievelijk 8, 6, 8 en 4 syllaben tellen; de regels 3 en 4 willen met het oog daarop als een eenheid worden verstaan. (...) Er moet met krachtige spanning van de adem en met grote trefzekerheid worden gezongen!

Schuurman werd zo de componist van de tweede eigen melodie bij deze tekst. Een enkel melodisch moment licht ik er uit. De eerste regels opent met een energieke kwartsprong vanaf de dominant, om vervolgens een verwachtingsvolle ontspanning in te zetten op de noot c. Qua

tekstplaatsing valt met name in de strofen 1, 2, 4, 5 en 7 deze opening zeer op zijn plaats. De hoge es in de tweede regel is niet zozeer woordgebonden, maar een uitdrukking van de Geestkracht. Na het zingen van de eerste regel verwacht je immers niet nog hoger uit te komen dan de noot *d*. Geraffineerd componeerde Schuurman de tweede regel vanuit een andere toonsoort, namelijk g-klein. In die nieuwe toonsoort is de noot *es* voor de hand liggend. Pas in de vierde regel, die melodisch doorgetrokken wordt vanuit de derde regel, ontspant de melodie weer in d-dorisch, waarna deze eindigt op de grondtoon. Bij het zingen van de volgende strofe is de extatische opening van de melodie direct weer voelbaar.

Schuurman maakte een melodie die, vanuit Naastepad wens ‘een stormachtig Pinksterlied aan te bieden’, nog meer op de tekst toegesneden is dan de reeds bestaande. Dat ambacht was Schuurman wel toevertrouwd. Van de twintig melodieën uit het *Liedboek voor de kerken* zijn er zes terecht gekomen in het *Liedboek-2013*.⁷ Stuk voor stuk melodieën die recht doen aan de tekst, of beter gezegd: melodieën die de betreffende tekst willen verkondigen.

Op zoek naar toelichtingen die Schuurman zelf geschreven heeft over zijn melodieën, stuitte ik op de *Feestbundel aangeboden aan Adriaan Cornelis Schuurman ter gelegenheid van zijn 80e verjaardag*.⁸ Eén van de bijdragen hierin is van Gerrit Jan Hoenderdaal.⁹ Hij schrijft in zijn slotalinea:

*Je moet de gemeente niet in slaap sussen met al te be-
haaglijke klanken, waarop men heerlijk kan deinen. Men
mag best wat inspanning eisen om een nieuw lied goed te
leren zingen. Maar je hoeft ook geen capriolen te maken
in lied of orgelspel, waardoor je wilt bewijzen hoe modern
je bent. Het komt immers aan op de dienst en niet op je
verdiensteljkheid.*

Op de website *Liedboekcompendium.nl* is een pagina gewijd aan Adriaan C. Schuurman. Daarop stelt Jan Smelik:

*De dikwijls hoge moeilijkheidsgraad en ontoegankelijk-
heid voor een gemeente, waardoor de melodieën ook weinig
gezongen werden, heeft ervoor gezorgd dat in het Liedboek
de meeste van Schuurmans melodieën ondanks hun hoge
kwaliteit en schoonheid niet teruggekeerd zijn.*

Smeliks verklaring bevredigt mij niet als antwoord op de vraag waaraan het gelegen heeft dat veel melodieën van Schuurman niet zijn teruggekeerd in het huidige liedboek. En om bij ‘Geweldige, gedreven wind’ te blijven, waarom heeft *deze* melodie het niet gehaald? Om hierop nu verder in te gaan valt buiten deze liedbespreking.

Tenslotte

Van de drie melodieën die voorhanden zijn, heeft de liedboekredactie Wicklow (melodie A) gekozen om op te nemen in het *Liedboek-2013*. Al schrijvende merk ik dat ik het lastig vind om me zomaar bij dit gegeven neer te leggen. De woorden van Hoenderdaal blijven in mijn gedachten rondzingen en werken bevestigend op mijn persoonlijke voorkeur voor één van deze drie tekstdragers. Gaat het er niet om deze tekst uit te zingen als een geweldig, gedreven en stormachtig pinksterlied? Als dit *niet* de bedoeling is, dan heeft de liedboekredactie mijns inziens met Wicklow een correcte keuze gemaakt. Het heeft niet mijn intentie om allerlei door de liedboekredactie gemaakte keuzes ter discussie te stellen. Anderzijds denk ik dat het goed is om kritisch te blijven op hoe we ons teksten te binnen zingen, omdat muziek vaak meer doet dan de tekst. Immers, dankzij melodieën blijven teksten vaak beter in het geheugen opgeslagen. Persoonlijk ervaar ik goede *feedback* als verrijkend. Mag deze liedbespreking misschien een eyeopener zijn – voor wie dan ook...? •

¹Een korte toelichting over het leven en werk van Tom Naastepad is te vinden in *Muziek & Liturgie* van februari 2020 (nr. 1), pag. 25 e.v.

²Het lied op onze lippen, het complete liedoeuvre van Thomas Naastepad met melodieën, uitgeverij Gooi en Sticht, Kampen 2003. In 1968 en 1992 wilde Naastepad een zeventigtal liederen publiceren. Daar is het nooit van gekomen.

³Een compendium van achtergrondinformatie bij de 491 gezangen uit het Liedboek voor de Kerken. Samengesteld door de Prof. Dr. G. van der Leeuw-stichting, Amsterdam, 1978

⁴Het lied op onze lippen, pag. 360.

⁵Sebastiaan 't Hart: 'The man who set England to music', in *Muziek & Liturgie* 2008, nr. 8, pag. 8 e.v.

⁶Wicklow is de hoofdstad van het Ierse graafschap County Wicklow en telt vandaag de dag zo'n 11.000 inwoners.

⁷De liednummers 151, 374, 511, 759, 766 en 914.

⁸Uitgave van de Stichting Centrum voor de Kerkzang, Den Haag

⁹Prof. dr. G.J. Hoenderdaal (1910-1998) was een Nederlandse theoloog, predikant bij verschillende remonstrantse gemeenten en kerkelijk hoogleraar aan de Universiteit Leiden vanuit de Remonstrantse Broederschap.